

פירוש הרשב"ץ

על

מסכת ברכות

מאת הנשר הגדול בעל הכנפיים זה סיני ועוקר הרים
המפורסם שמו נודע בשערים מאור הגולה נזר ישראל
פטיש החזק עמוד הימיני
רבינו שמעון ב"ר צמח זלה"ה
המכונה דוראן

אשר קרוב לשש מאות שנה היה גנוז וטמון בכתיבת יד
ונתגלגלה זכות על ידי להוציאו לאור עולם
בתוספת הגהות והערות ומראי מקומות
בחמלת ה' עלי
דוד צבי ב"ר אשר ז"ל הילמן

ועתה יוצא לאור שנית מוגה ומתוקן בתכלית הדקדוק
על פי כתב יד יחיד בעולם
על ידי
הוצאת אהבת שלום
סניף מודיעין עילית
שנת תשע"ב לפ"ק

הוצאת אהבת שלום ירושלים

| ספר מס' 444 |

1234567

הוצאת אהבת שלום ירושלים
אוצר החכמה

1234567

תצלומים (עמ' 6, 7, 8)

מתוך כתב היד היחיד שנשתמר מספרינו

כת"י ששון 611

אוצר החכמה

כל הזכויות שמורות להוצאת "אהבת שלום" ירושלים

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליד, לתרגם, לאחסן במאגרי מידע, לסדר או לקלוט בכל דרך ובכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר – חלק כל שהוא מספר זה, ללא רשות מפורשת בכתב. הן על פי דין תורה והן על פי החוק הבינלאומי.

להשיג את הספר:

הוצאת "אהבת שלום", ת.ד. 5515 ירושלים 91054

טל': 02-5370970 פקס: 02-5370088

Printed in Israel

פירוש הרשב"ץ על מסכת ברכות

אוצר החכמה

יוצא לאור עולם
לרפואתה השלימה והחלמתה המהירה
של

אה"ח 1234567

מרת לוסיל בת ג'ין תחי'

ד"ר יעקב

יהי רצון

אה"ח 1234567

שהשי"ת יאריך ימיה בטוב ושנותיה בנעימים

שתזכה לשנות חיים דשנים ורעננים

אוצר החכמה

בבריאות איתנה ונהורא מעליא

ובמילוי כל משאלות לבה לטובה

אמן כן יהי רצון

על ידי חתנה ובתה שיחי'

זכות רבינו הרשב"ץ זלה"ה

תגן בעדם אלף המגן

שיתברכו בכל הברכות וההצלחות ברוחניות ובגשמיות

ויזכו לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות

לאורך ימים ושנות חיים

אמן כן יהי רצון

פירוש הרשב"ץ על ברכות דוראן, שמעון בן צמח עמוד מס': 4 הודפס ע"י אוצר החכמה

אוצר החכמה

[1234567]

אוצר החכמה [1234567]

אוצר החכמה

[1234567]

דברים אחדים

זכה דורנו למה שלא זכו דורות קודמים בשפעת ספרי ראשונים וקדמונים, היוצאים לאור חדשים לבקרים ומאירים כל פינה ומקצוע מחלקי תורתנו הקדושה באור חדש צח ומצוחצח, אשר היה טמון וגנוז עד עתה.

קרוב לשש מאות שנה, היה חיבורו הגדול של רבינו הרשב"ץ למסכת ברכות גנוז, ולא נודע אלא ליחידי סגולה מעטים מחכמי הדורות, שהיה אצור בבית גנוז בכתב יד, עד אשר יצא מאפילה לאור גדול בדרא בתראה הדין.

והנה אודות יקר מעלת יפעת החיבור הנכבד הלזה דבר שפתים אך למחסור, כל הרואהו אומר ברקאי ומברך עליו ברכת הנהנין, באשר הוא אוצר בלום של פירושים וחידושים נפלאים למסכת זו, ענייני הלכה ומנהג, תפלות ופיוטים.

חיבורו של רבינו הרשב"ץ נשתמר בכתב יד יחיד בעולם בגנזי ספריית משפחת ששון המעטירה, וראה אור לראשונה בשנת תשל"א, ע"י החכם המובהק איש האשכולות הגאון רבי דוד צבי הילמן זצ"ל, כשהוא מעוטר בהגהותיו והערותיו החשובות, והקדים לו פתח ומבוא הכולל ידיעות נחוצות אודות החיבור, תוכנו ודרכו. ושוב י"ל בשנית על ידו בשנת תשנ"ט במהדורה מצומצמת, עם הוספות ותיקונים מאשר נתחדש עמו בקרב השנים. והספרים כולם ספו תמו בחלוף השנים, ועדיין לא הרוו צמאון הלומדים בחיבור חשוב זה.

חיבור זה עולה עתה מחדש על מזבח הדפוס, במתכונת שיצא לאור בראשונה מתחת ידי הגרד"צ הילמן זצ"ל, אשר נודע בגודל תבונתו החודרת ובכשרון מכלול מעשיו, ושמו נזכר לשם ולתהילה כיחיד ומיוחד במלאכת שמים זו של ההדרת ספרי רבותינו הראשונים בדווקנות ובאיכות, ורואה אור ברשותם וברכתם של בניו הרבנים שליט"א, והרה"ג כהר"ר אליעזר דוד פרידמן שליט"א, אשר יבלחט"א השתתף עמו בהוצאת החיבור במתכונתו הראשונה, וזכה לדובב שפתי ישנים ראשונים כמלאכים.

ובהוצאה זו שלפנינו נראו פנים חדשות, באשר שבח לאל יתברך הומצא לידינו על ידי משפחת ששון שליט"א עצם גוף כתב היד של החיבור, לחזור ולהגיה תוכנו בדווקנות. ובכן חזרנו על המקרא והגהנו החיבור כולו מתוך כתב היד, ועל ידי כך עלה בידינו להשלים את החיבור עוד יותר, במילוי כמה השמטות שהיו בו עד כה, מסיבת קושי הקריאה במקומות עמומים ומחוקים בתצלום כתב היד שהיה לנגד עיני המהדיר הראשון.

וברוך שמסר עולמו לשומרים, החכם הכולל רבי סלימאן דוד ששון ז"ל, אשר בנדיבות ליבו העמיד תצלומו לשם הוצאתו בראשונה, וזכו בנו הר"ר דוד ששון שליט"א, ונכדו הר"ר נתן שליט"א ללכת בדרכי אבותם, וטרחו להמציא גוף כת"י החיבור לכבוד הוצאתו מחדש, לזכות הלומדים בחיבור יקר ערך זה, כשהוא מוגה ומתוקן ככל אשר יד האדם מגעת. ובודאי תעמוד להם זכות זו עם שאר זכויותיהם הכבירות העולות מפעולותיהם לתורה ותעודה.

אנו ליה וליה עינינו בתפלה שחפץ ה' בידינו יצלח, שנזכה להוציא לאור עוד ועוד מכתבי רבותינו, ראשונים ואחרונים, וכשם שזכינו להודיף יפעת אורן של חיבור זה, כך יזכנו בוראנו בקרוב בעזרתו ית' וית' לראות בהוצאת ספרו של רבינו הרשב"ץ "מאמר חמץ", העומד מוכן ומזומן לעלות על מזבח הדפוס בהודו והדרו, מתוקן ומסודר ומזוקק שבעתיים לתפארה. וזכותו של רבינו הרשב"ץ תגן בעדינו ותסייענו להגדיל תורה ולהאדירה, ולזכות את הרבים, ולהחיש את יום גאולתנו ופדות נפשנו בביאת משיח צדקנו במהרה דידן אכי"ר.

הצעיר יעקב משה הלל יצ"ו

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
פירוש הרשב"ץ על ברכות דוראן, שמעון בן צמח עמוד מס': 8 הודפס ע"י אוצר החכמה

הקדמה

אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו כי גבר עלי חסדו לזכותני להוציא לאור עולם את הספר הזה מתורתו של רבינו הרשב"ץ זלה"ה אשר חיברו לפני קרוב לשש מאות שנה, וכיום הזה לא נודע ממנו אלא העתק אחד הנמצא בגנזי ספריו של רבי דוד ששון ז"ל (סי' 611 בספרו אהל דוד). ודברים אחדים ע"ד הספר ראיתי להודיע לבאי שעריו:

אורייתא

א

שמו של רבינו הרשב"ץ חתום על ספר זה בשירו אשר שר בסופו. וגם הזכירו והביא ממנו דברים בתשובותיו (ראה בהערותי בעמ' לד, צו, קט) ובספרו יבין שמועה (ראה עמ' לו ציון 359). וגם במאמר חמץ נמצא קטע השוה לכתוב בספרנו (ראה עמ' רכה).

וכן הובא מספרנו בתשובות בנו הרשב"ש (ראה עמ' ב [ב"פ], מט, עו, קע, רט, רטו, רלח [ב"פ] רמב, רנב), ובשו"ת נכדיו בני הרשב"ש הנקרא יבין ובוועז (ראה עמ' טו, טז, סז), ובשו"ת סמא דחיי (ראה עמ' קפו, ר [ב"פ], רכו, רלו), ובספר צרור החיים על הרמב"ם (ראה עמ' סו, עט, צח, רלה [ב"פ], רנא), ובספר חקרי לב לר"י חזן (ראה עמ' קא, קכח, קנו, רח). [ובס' בהר יראה עמ' קפ"ז הובאה העתקת הרחיד"א בספרנו עמ' ד-ה, ובשו"ת זכור ליצחק לר"י הררי הובא מספרנו עמ' ז, קפב, ריד, רכא, רלא].

אורייתא

ב

זמן חיבור ספרנו מתברר ממה שכתב רבינו בס' התשב"ץ כי חיבר את ספרו על ברכות לפני כשלשים שנה (מובא בעמ' קט), והתשב"ץ נדפס בשנת תצ"ח וכתוב בשעריו שעברו ש"כ שנה מזמן השלמתו, נמצא לפי"ח שחיבר את ספרנו קודם שנת קמ"ח, בהיותו מתגורר עדיין במדינות ספרד.

אורייתא

רבינו נולד בשנת קכ"א, כמוכח ממה שכתב ברשימת ספריו הנדפסת בסוף התשב"ץ, וא"כ עדיין לא היה בן כ"ז בזמן כתיבת ספר זה.

ברשימת ספריו הנ"ל מנוי ספרנו ראשון, ו"פסקי מסכת נדה" שני. ואעפ"כ מזכיר בספרנו את מה שכתב בנדה (ראה עמ' נח, צ-צא, צג, קסב) בלשון "כמו שכתבתי". ואולי הכניס רבינו לשונות אלו לספר זה לאחר זמן, או שמא באמת נכתב ספרנו שני אלא שנמנה ראשון מפני שהוא על ברכות, או אולי נכתבו שני הספרים בזמן אחד. [ספרו הגדול על נדה לא נדפס, ורמזי מסכת נדה שבידינו צ"ב אם לוקטו ע"י המחבר עצמו, והוא אחד מחלקי הספר העשירי ברשימת ספריו, או שהוא מלוקט ע"י אחרים כדמשמע מן הלשונות "וכ"נ לתשב"ץ" המובאות בו].

ממה שכתב בספרנו (עמ' פב) "ויתבאר בס"ד במסכת סוכה" ניתן לשער שהיה אז בדעתו לפרש את כל הש"ס, אבל לא הוצאה מחשבתו לפועל אלא על כמה מסכתות בלבד.

ג

כתב היד שהיה לפני, רבים בו הטעיות והדילוגים וניכר שלא היה הסופר בר אוריין. אותיות ב' כ' ד' מתחלפות אצלו זב"ז, וכן מ' וע' ושי"ן. ר"ת א"נ רגיל הוא לפתור "אם נאמר" במקום "אי נמי". ר"ת כנ"ל הוא פותרן "כנזכר לעיל" במקום "כן נראה לי" (כך דרכו של רבינו לסיים את חידושו). דברים כגון אלו וכיו"ב – שאין בתיקונם שום צל של ספק, ואינם בגדר הגהת ספרים שדובר בה בהקדמת ספר הישר – תקנתי מבלי להעיר על כך. אבל בדרך כלל נשמרתי מאד מלהגיה מסברא ומלשנות את לשון הספר. לפעמים לא הערתי על טעיות קטנות [שאינן משנות את הכוונה] גם כשנ"ל ברור שיש שם ט"ס. גם הכתיב השארתי כמעט תמיד כפי שהיה כתוב לפניי אע"פ שהסופר עצמו אינו מקפיד על כתיב אחיד וכותב פעם מלא ופעם חסר, פעם היינו ופעם הינני, וכן סיפא או סופא או סופה, וכיו"ב.

הספר שבכת"י כמעט שאינו מחולק לפיסקאות. חילוק הפיסקאות והדיבורים והמ"מ שבסוגריים, כולם משלי הם. ואם שגיתי אתי תלין משוגתי.

צורת האותיות רובה "כתב רש"י" ומיעוטה כתב רהוט המכונה "חצי קולמוס". יש שנמצאות שתי הצורות בתיבה אחת. סגנון המשיטא הוא "מערבי" (פ"א כפופה בסוף התיבה וכיו"ב).

בראש הספר נכתב בזה"ל: אעפ"י שהרב ז"ל לא קרא לו שם לספר הנכבד הזה אני קריתי לו שם ספר מעיין הברכות להרשב"ץ זלה"ה. ומתחת זה כתוב בקולמוס אחר: אינו צריך שם שמא דמריה עליה הרשב"ץ ברכות על הרי"ף ז"ל.

אח"ז מתחיל קולמוסו של הסופר כותב הספר: בס"ד אתחיל לכתוב פירוש הרשב"ץ זלה"ה למסכת ברכות על הרי"ף ז"ל.

משער אני שכתה"י שלנו הוא שהיה בידי הג"מ ר' חיים יעקב ז"ל מח"ס צרור החיים על הרמב"ם (אמשטרדם תצ"ח) ושור"ת סמא דחיי (שם תצ"ט). ושלש ראיות להשערת:

האחת, בשם "מעין הברכות" מכונה ספרנו אך ורק בספרי הרח"י, בסמא דחיי דף ט' ע"ג, ובצרור החיים דף ט"ז ע"ד, דף כ' ע"ג, דף כ"א ע"ב, דף כ"ב ע"ג, דף כ"ג ע"א וע"ב, דף כ"ד ע"ב ודף כ"ז ע"ב.

השנית, המובא בסמא דחיי משתווה לכת"י שלנו בטעיות הסופר, כמ"ש בספרנו עמ' קפו ציון 96 ועמ' קפו ציון 107 ועמ' ר ציון 250.

השלישית, בגליוני ספרנו כתובות הגהות החתומות "נאם ח"י אני" או "אני ח"י" (מובאות בעמ' יד, קד, ריח), ובלשון "נאם ח"י אני" חותם המחבר בסמא דחיי חיו"ד סי' ד' דף כ"א סוף ע"ד.

הרח"י היה תלמידו של מהר"ח אבואלעפיא בעל מקראי קדש. נולד באיזמיר, עלה לארץ ישראל ונמנה בין חכמי צפת, ויצא כשד"ר לארצות המערב, ועבר גם באלג'יר ושם כנראה הגיעו לידו ספרי רבינו וצאצאיו בעודם בכ"י, והיה מחבב תורתם והרבה להביא בספריו מכ"י של ספרנו ושל ס' התשב"ץ ומאמר חמץ ויכין שמועה וזוהר הרקיע ושור"ת רשב"ש ויכין ובוועז. [גם משאר ספרים בכ"י מביא הרח"י בספריו, כגון מספר הבתים להרשב"א ומשור"ת של אחרונים]. ומסתבר שהוא שהוסיף בגליוני ספרנו ממה שמצא בס' כתיבת יד להנמוקי יוסף שהבאנו בעמ' קצ ציון 149 [ונמצא בנמק"י שנדמ"ח].

ד

הראשונים המובאים בספרנו:

רש"י. רובו של פירוש רש"י למכלתין נכלל בדברי רבינו. בגלל ריבויים לא הערתי על הדברים שמקורם בפירוש¹²³⁴⁵⁶⁷, ונמצא כל הכתוב בספרנו שלא צויין עליו כלום, על פי רוב הוא מפירוש¹²³⁴⁵⁶⁷ על אתר, ומיעוטו הוא מחידושי רבינו או מדברי קודמיו שלא מצאתי להם חבר, או שלא זכיתי להבחין שיש שם דבר חידוש שראוי להעיר עליו.

רבינו יונתן הכהן מלוניל. מוזכר אמנם פעמים מועטות (בעמ' קטו, קפא, רלג, רנב, רעא, רפא, רפב) אבל רוב פירושו לברכות כלול בספרנו. רבינו יונתן עצמו מרבה להשתמש בלשונו של פירוש¹²³⁴⁵⁶⁷, ויש שניכר מלשון רבינו שמביא את דברי רש"י מתוך פירוש רבינו יונתן ולא ממקורו. כשהשינוי אינו גדול לא הערתי על כך. (וראה בעמ' רעא ציון 105 שהביא רבינו פירוש¹²³⁴⁵⁶⁷ בפסחים בשמו של רבינו יונתן, ולא ידעתי אם סיבת ד"ז מפני שלא היה פירוש¹²³⁴⁵⁶⁷ לפסחים באותה שעה לפני רבינו, או שכתב כך משום חשיבות דעתו של רבינו יונתן שרצה רבינו להכריע כמותו להלכה, עיי"ש בהמשך הענין).

הרמב"ם. מובא הרבה מאד. יש שנוקט רבינו בלשון "פירש הרמב"ם" בהביאו את פסקיו. מובא גם מפירושו לפרק חלק (עמ' נג) ומתשובותיו (עמ' קא, קה) וממו"נ (עמ' קעג).

הראב"ד. היו לפני רבינו השגותיו על הרמב"ם, וגם מביא מספרו בעלי הנפש (עמ' קכד), אבל לא היו לפניו השגותיו על בעל המאור [וגם ספר המאור עצמו קרוב בעיני שלא היה אצלו בזמן כתיבת ספרנו]. רבינו מרבה להביא מפסקי הראב"ד ומפירושי למכלתין, אבל קרוב לוודאי שלא ראהו במקורו, ודבריו לקוחים על פי רוב מן הרשב"א וגם מתורת האדם ומספר המנהיג ומהר"ן לשאר מסכתות וכנראה גם מספר המכתם. [אגב, דברים רבים הכתובים בלא שם אומרם ברשב"א ורא"ה ומאירי הם מפירוש הראב"ד. כן מוכח מהשוואת ספרים אלו וז"ל ולספר המכתם והמאורות].

הרמב"ן. מספרו תורת האדם הביא רבינו כמעט את כל מה ששייך למסכת ברכות. גם הביא מדבריו בספר המצות (ראה עמ' קפ ציון 24) ומחידושי לחולין (עמ' לה, ערב, רעג, רעז, רעה) ולב"מ (עמ' פד). לקוטי הרמב"ן למכלתין נראה לכאורה שלא היו לפני רבינו (ראה עמ' רעא ציון 106 שכתב "נראה לי" עמש"כ בלקוטי הרמב"ן. וכן משמע בעמ' ער ציון 100 ובעמ' מא, צט, רנא, ורנז ציון 307. ועיין גם בעמ' ה), וגם דבריו בספר לקוטי לשאר מסכתות מובאים בספרנו על פי רוב מתוך פי' הר"ן (אבל עי' עמ' ס ציון 111). וגם ספר מלחמותיו קרוב בעיני שלא השתמש בו רבינו במקורו (ראה עמ' מז ציון 434, ועוד).

רבינו יונה. רבינו מזכיר דבריו בשערי תשובה (בעמ' טז), ומביא בשמו כמה פעמים (עמ' רנו ועוד) ועל פי רוב מכלי שני (עמ' כ, עד, קכט). פירוש תלמידי רבינו יונה לרי"ף, נראה ברור שלא ראהו רבינו.

הרשב"א. קרוב לשלשה רבעים מחידושי כלולים בספרנו, פעמים שמובא תכנם בלבד ופעמים שמובא לשונם ממש, בהזכרת שמו ובלא הזכרת שמו, ומרבה רבינו לישא וליתן בדבריו. מובא גם ספרו תורת הבית (עמ' לה, רעז ציון 187) ותשובותיו (עמ' ה, ע, עג, עד, קסז) וסדר הפסח

שלו (עמ' לה ורכה). מתוך חידושי הרשב"א מובאים בספרנו רוב דברי הגאונים וריצ"ג ורוב לשונות הירושלמי (כשלא כתב רבינו במפורש שראה בירושלמי או בה"ג או בסר"ע וכיו"ב).

ספר המכתם. מעטים בו הדברים שאינם כלולים בספרנו. רוב הדברים הביא רבינו ממקורם או מספרים אחרים. שהרי עיקרו של המכתם הוא ליקוט דברי אחרים. אבל אע"פ שלא הזכיר רבינו את שמו של ספר המכתם, קרוב לודאי בעיני שהרבה רבינו להביא ממנו, כי ידוע היה לרבינו ספר זה (שהרי מזכירו בשאר ספריו), ודברים רבים בספרנו לא מצאתי להם מקור אחר, ויש מהם שמשותפים בלשונם ללשון המכתם. נמצאים בו רוב דברי הראב"ד למכלתין המובאים בספרנו שאין מקורם בחידושי הרשב"א. כל זה יווכח המעיין בהערותי. ודע שספר המכתם הנדפס חסרים בו כמה דפים, ומסתבר שגם בהם יש דברים שהובאו בספרנו. וכן כשמצויין בהערותי ספר ארחות חיים וכלבו, לפעמים מקור הדברים במכתם (כשאינם משל חכמי צרפת ואשכנז) שהא"ח וכלבו מרבים להעתיק ממנו.

את פירושי המכתם בעניני מזיקין דוחה רבינו מבית המדרש וכותב שהם ממים הרעים ומדרך מינות שלא להאמין בשדים (ראה בעמ' יז ובעמ' רפג). אבל פירוש אחר משל המכתם לדברי חז"ל ע"ד משל (שלא כפשוטם) הביאו רבינו (בעמ' טז ציון 145) ומשמע שנראה פירוש זה בעיניו.

בכמה מקומות יש שנלע"ד לכאורה שמפקפק רבינו במהימנותם של דברים המובאים במכתם (ראה עמ' קכח מש"כ בשם הר"ח, ובעמ' רלח בשם הראב"ד ועיי"ש בציון 83), ויש שנראה שכאילו נמנע מלהזכיר שמו וכותב בלשון "ראיתי מי שכתב", "מצאתי", וכיו"ב (ראה עמ' כו ועמ' קל ד"ה מנחה קטנה ועמ' קלה ד"ה הלכה ועמ' רמה ועמ' קמג ועמ' רעא וע"ש בציון 107). ולא נתחוויר לי ענין זה. ושמא רושם מוטעה נתקבל אצלי מן הדברים הנרמזים פה.

אגב, גם על המאירי העירו מהדירי המכתם לכמה מסכתות שהרבה מדבריו לקוחים מן המכתם, ואעפ"כ לא הזכירו כלל במנותו את חכמי מדינתו בפתיחתו לאבות, ובכל ספריו הזכירו רק פעם אחת בשמו במגן אבות, ופעם אחרת בכינוי "חכמי האחרונים בחיבוריהם" בבית הבחירה לחולין ס"ד ב'.

ספר ההשלמה. לא נתברר לי אם ראהו במקורו או שהביא דבריו מן המכתם.

סמ"ק והגהותיו. כמעט כל השייך לעניני מסכת ברכות מובא בספרנו בשם ספר עמודי גולה או ספר המצות הקטן או ספר המצות סתם. הגהות הסמ"ק מובאות לפעמים בשם הר"פ ולפעמים בשם הסמ"ק. הכינוי "רבותינו הצרפתים" כוונתו אצל רבינו בדרך כלל לסמ"ק והגהותיו (רק מעטים יוצאים מן הכלל, כגון בעמ' עח שכוונתו לסמ"ג). במה דברים אמורים כשהוא לשון רבינו עצמו ולא כשהוא לשון הרמב"ן או הרשב"א שאז הכוונה לבעלי התוספות. ודע שיש בכתבי ידות של הסמ"ק נוספות על הנדפס, ואפשר שנמצא שם ממש"כ רבינו בשם רבותינו הצרפתים שלא מצאתיו בסמ"ק.

הרא"ה. מוזכר רק פעם אחת מה שפסק בהלכות נדה [ראה עמ' קסב ועיי"ש בציון 33]. אבל פירושו לר"ף ברכות אינו מוזכר כלל ולא היה לפני רבינו. וכן לא ראה את השטמ"ק [שהיה מחברה כנראה מבית מדרשו של הרא"ה ומרבה להעתיק מדבריו. וכעת י"ל מכ"י בתוספת דברים ויחסו המו"ל לר"א אלשבילין].

הרא"ש. מוזכר כמה פעמים, אבל המובא בשמו הוא רק מן הטור או ממק"א, ולא היו לפני רבינו פסקי הרא"ש ותוספותיו לברכות ולא תשובותיו.

ספר הטורים. הגיע לידי רבינו באמצע כתיבת ספרנו, שכן כתב בעמ' כא: אח"ז ראיתי בספר אורח חיים שכתוב בו כמו שכתבתי. ובעמ' רסה אחרי שהסיק מסקנתו וסיים "כך נראה לי" חזר וכתב: ^{אוצר החכמה} ובספר ארח חיים מהטורים ראיתי כי הגאונים ז"ל התירו וכו' ובטלנו דעתנו מפני דעתם. ויש בספרנו דברים שאין ספק שלקוחים מטוא"ח כגון בעמ' נה (עיי"ש בציון 55), נט, וקב. וכן מסתבר גם בעמ' טז, יט, מד. ויש שמסתבר שמקור הדברים בטור יו"ד (ראה עמ' פח ציון 22 וציון 29). אבל יש שכותב רבינו "נראה לי" על המפורש בטור, כגון בעמ' רלא.

הר"ן. אע"פ שאין שמו מוזכר אלא פעמים מועטות מ"מ כמעט בכל מקום שמפרש רבינו סוגיות ממסכתות אחרות (שבת, פסחים, תענית ועוד) משתמש הוא בפירוש הר"ן לרי"ף. בעמ' קלז-קמא מובא לשונו של הר"ן לכל הסוגיא דלא ישב אדם לפני הספר. אבל חידושי הר"ן לשבת (הנדפסים בטעות ע"ש הריטב"א) וגם התוספות לשבת לא היו לפניו כשכתב את ספרנו (ראה עמ' קמ ציון 125).

המנהיג. מובא הרבה בהזכרת שמו ובלא הזכרת שמו, ורוב דבריו השייכים למכלתין נכללו בספרנו.

הלכות גדולות. כמה פעמים כתב רבינו בלשון "ראיתי בה"ג" (עמ' ג, עח, פ, צט, קפג, קפה, קפז, קפח ועוד) אבל על פי רוב מובאים דבריו מכלי שני.

סידור רע"ג. מובא כמה פעמים ממקורו. ויש שמובאים דבריו מן הרשב"א או מתורת האדם או ממק"א. אבל סידור רס"ג מובא רק מכלי שני. וכן תשובות הגאונים.

תוספות. מובאים הרבה בספרנו, אבל נראה ברור שכל דבריהם לקוחים מהרשב"א ומתוה"א והר"ן ושאר ספרים, ולא היו לפני רבינו לא התוס' שלנו ולא תוס' הרא"ש ולא תוס' רבינו יהודה מפאריש המכונה שיר ליאון (הנקראים בטעות תוס' ריה"ח). כמו כן לא היו לפני רבינו ולא הוזכרו בספרנו תורי"ד וריא"ז וריבב"ן וריב"ב ומאירי וראבי"ה ומרדכי, וכן מסתבר לי שלא ראה את ספר המאורות.

מהר"ם מרוטנבורג. מוזכר כמה פעמים. אבל אם ראה רבינו את ספר תשב"ץ דמהר"ם לא נתברר לי.

הרשימה דלעיל אינה מדוקדקת ומושלמת ולא נעשתה לשמש כמפתח להמובא בספר אלא להעיר את המעיין על טיבו של ספרנו בהביאו דברי הראשונים שקדמוהו.

ה

כבר נכתב בכמה מקומות על רבינו ותולדותיו וספריו וכו' ולא ראיתי צורך לשנות הדברים. אעתיק פה רק ממה שכתבו רבני ארגיל בהקדמת התשב"ץ, הנוגע לסמכותו של רבינו בהלכה, וזה קיצור לשונם:

הרב ז"ל הלך הלך ונסוע מארץ מולדתו עיר ברצלונה מפני חמת אימת הגירוש אשר התחיל בשנת א-ל קנ"א הוא וכל הסרים אל משמעתו, ולשכון כבודו בעיר הזאת שם מגמתו, ובזמן

מועט נקבצו באו לו קהל גדול מבני הגירוש ומלכם לפניהם הוא מורינו הריב"ש זלה"ה לקצין וראש... כי גדול הדור היה ונהג נשיאותו ברוב מלכות קטלונאי בצדק ובכשרון. ולהרשב"ץ ז"ל היה לאב ולחבר ולפטרון, התם שבט הכא מחוקק, כי סילק עצמו מן הרבנות ולהרשב"ץ ז"ל הניח המעלה והיתרון לשבת על כסא ההוראה...

מיום בואו לארץ הזאת חמשים ושלוש שנים האריך ימים על ממלכתו... וחיבר תשובות... הוא ספר התשב"ץ. וכאשר נסע הרב הגדול מוהר"ר יעקב בי רב זצ"ל ממדינת פיס להר ציון נתעכב כאן וליקט ממנו קצת תשובות ומסרן לתלמידו מרן ז"ל ולא זו מחבבן עד שקבען בספרו. אפס כי מעט אשר היה לפניו ורוב הספר נשאר ביד יוצאי ירך הרב ז"ל...

ופשטו הוראותיו בכל גלילות אלו... אחרי דברו לא ישנו. גם כי בכמה דברים הכרעת מרן ז"ל הב"י הפך מנהגנו, מ"מ כל דבר שהכרעת מרן להקל ומנהגנו להחמיר קאי בלא יחליף אותו ולא ימיר כמ"ש מרן ז"ל בהקדמה. וכן בהלכות קידושין וגטין והכרעת מרן ז"ל להחמיר אין אנו רשאים לשנות מנהגנו שלא להוציא לעז על הראשונים. גם בדברים דלית בהו לא קולא ולא חומרא... ואפילו בדברים שהכרעת מרן... אין אנו חייבין לשנות מנהגנו... דמלבד מה שהוא מריה דאתרין... רוב פסקיו ליד מרן הב"י לא הגיעו ומאן לימא לן דאי היה שמיע ליה... ודוגמא לדבר מה שראינו שפסק מרן בהלכות ס"ת כדעת מורינו הריב"ש ז"ל בתשובה, ובזה החיבור כתב... כי כששמע ראיות הרשב"ץ ז"ל הודה לו פא"פ, וכל זה למרן הב"י לא נודע...

1

דרכו של רבינו בספר הזה נלע"ד שקרובה היא לדרכו של הר"ן ז"ל - שמכנהו בתשב"ץ ח"ב סס"י רפ"ג רבם של רבותי - אלא שהר"ן כתב את חידושי לגמרא בפנ"ע ואת פירושו על הרי"ף בפנ"ע, ורבינו כלל את חידושי וביאוריו לסוגיות הגמרא (כמעט לכל דף חוץ מן האגדות) בתוך פירושו לרי"ף. וכן מרבה רבינו יותר מן הר"ן להביא מדברי הקדמונים ולשאת ולתת בדבריהם ולחדש מד"ע. וגם יש בספרנו כמה ענינים שעשאם רבינו חטיבות בפנ"ע, כגון ביאור הסוגיא דלא ישב אדם לפני הספר וכו' בפ"ק דשבת (עמ' קלז-קמא), והלכות נטילת ידים (עמ' ערב-רפ), וקונטרס ארוך (עמ' כו-מג) "בעניני הברכות אשר מטבען קצר או ארוך, לפתוח או שלא לפתוח בברוך, כדי שיהא בפי התלמידים ערוך" (לשון רבינו בעמ' לח), וביאור השיטות בדין הפסק בברכות, ובענין הפיוטים.

2

כל דברי הרי"ף, המשמשים כראשי הדיבורים, נדפסו באותיות עבות. דיבור ארוך נחלק לקטעים לפי ענינו.

כשנזכר בהערות "דיבור", הכוונה לכל הכתוב מראש הדיבור הנידון עד לשון הרי"ף המשמשת כתחילת הדיבור שלאחריו. וכשנזכר "קטע" פירושו פיסקא.

כשמצאתי דבר חידוש הערתי מי משאר הראשונים סוברים כרבינו או חלוקים עליו, או למי מן האחרונים סיוע או סתירה מדברי רבינו. אבל כשמביא רבינו מדברי קודמיו שכבר ידועים לנו ממק"א ציינתי רק את המקור שממנו שאב רבינו את דבריו. כשלא נתברר לי מקורו של רבינו השתדלתי לציין למקור הראשון של אותה דעה או אותו פירוש ולא הקפדתי לציין את

כל הסוברים כך. כאמור לעיל לא ציינתי את הדברים שמקורם בפירש"י על אתר. וכן לא ציינתי כשנוקט רבינו הגירסא שבגמרא על אתר במקום גירסת הרי"ף.

מראי מקומות עשיתי גם לדברים שהביא רבינו משל אחרים. לפיכך ימצא הלומד בספר זה מראי מקומות לרובם של דברי חז"ל ודברי הגאונים והראשונים המובאים ¹²³⁴⁵⁶⁷ בחידושי הרשב"א, שהרי רוב דברי הרשב"א כלולים בספרנו. וכן משמש ספרנו מקור להגהת השיבושים והדילוגים המרובים שברשב"א.

כשכתבתי בהערותי "מועתק מספר פלוני" או "לשון פלוני" נתכוונתי להדגיש כי מובא בספרנו אותו לשון. אבל דע שלעולם אין רבינו מעתיק כדרך המלקטים, אלא רק משתמש בלשונם של קודמיו להבעת דעת עצמו, גם פעמים שע"י שינוי בתיבות אחדות משתמש באותו לשון לכוונה אחרת.

ח

תודתי נתונה להרב המובהק כמוה"ר סלימאן ששון יצ"ו על שטרח להמציא לי את תצלומי הספר ¹²³⁴⁵⁶⁷ ויבא שכמ"ה.

גם חייב אני להכיר תודה למורי הגה"צ רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל אשר זירזני במלאכת קודש זאת, ובהמלצתו קבלתי את תצלומי הספר.

ויעמוד על הברכה ידיד נפשי הרה"ג החו"ב וו"ח ויא"מ כמוה"ר אליעזר דוד פרידמן שליט"א המתעסק בהוצאת הספר באמונה.

בהתימי דברי אמלא חובתי להזכיר את נשמות הורי היקרים, ה"ה א"א מורי ר' אשר אנשיל ב"ר יהושע יצחק ז"ל, ואמי מורתי מרת חיה מרים דבורה ב"ר יהושע ז"ל, ואם אמי מורתי מרת מוסיא בת ¹²³⁴⁵⁶⁷ הגאון החסיד המפורסם ר' דוד צבי חן זצ"ל, אשר גדלוני וחנכוני במסירות ללא גבול, ורב חלקם בעידודי לעסוק בספר הזה.

ואחתום בתפלה לנורא עלילה שתעמוד זכות יגיעתי בספר הק' הזה לי ולביתי לגדל בנינו לתורתם ועבודתם.

כ"ד דוד צבי ב"ר אשר ז"ל הילמן

כו"ח פעה"ק בני ברק כ"ו שבט ה' תשל"א

פירוש הרשב"ץ

מסכת ברכות

מסכת ברכות

מסכת ברכות

מסכת ברכות

מסכת ברכות

מסכת ברכות

הדפסה ברזולוציה מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התוכנה

פירוש הרשב"ץ על ברכות דוראן, שמעון בן צמח עמוד מס': 16 הודפס ע"י אוצר החכמה

בס"ד אתחיל לכתוב פירוש הרשב"ץ זלה"ה למ' ברכות על הרי"ף ז"ל

ספר ברכות

פרק מאימתי

ספר ברכות

[דף ב' ע"א]

שמעין השתא דבין למתניתין בין לברייתא וכו'. דעת הרי"ף ז"ל שזמן ק"ש של ערבית משעת צאת הכוכבים לא קודם...⁴ משום דלשינא בתרא [דגמ'] דאמרינן סיפא ר"א רישא לאו ר"א פשיטא מלתא דהלכה כסתם מתני' [דמאימתי וקימא] לן כלישנא בתרא. ואפילו ללישנא קמא [דמוקמי] תרי תנאי ואליבא דר"א דמשמע דרישא ר"א היא לאו למימרא דפליגי רבנן עלה, אלא דסבירא ליה לתלמודא להאי לישנא דבין רבנן בין ר"א תנו לה, דאי רבנן פליגי עליה בפירוש הו"ל למיפלג עליה במאימתי כדפליגי עליה בעד סוף וכו' כדאיתא בהלכות. וכיון דבמתני' מודו בה רבנן ור"ג ואיכא ברייתא בגמ' דר' יהושע אית ליה הכין ובהאי ברייתא איתנייא בלשון חכמים משמע ודאי דהכי הלכתא. וכן כתב רב עמרם גאון זלה"ה⁵.

ונפל המחלוקת ברוב מקומות ישראל. לפי שאילו לא היו מתפללין תפלת הערב עד צאת הכוכבים היה כל אחד הולך לביתו ולא היו מתפללין בצבור שיהיה להם טורח להתאסף לאחר מיכן ולפיכך משום טורח הצבור התירו להתפלל תפלת הערב קודם הזמן הזה וקורין את שמע בברכותיה כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה וחזרין וקורין אותה סמוך למיטתן בשעת שכיבה. וכן כתב הראב"ד ז"ל⁶ והריא"ג ז"ל, וכתב [עוד שאפילו]⁷ קרא אותה תוך בין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה לא יצא י"ח וצריך לקרותה אחר צאת הכוכבים דהוה ליה כספק קרא ספק לא קרא דחזר וקורא. ולא עוד אלא שבירושלמי למדו מכאן לספק קרא ספק לא קרא שהוא חזר וקורא, כדגרסין התם

מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. מפרש בגמ' כהנים שנטמאו וטבלו והעריב שמשן והגיע עת צאת הכוכבים.

לאכול בתרומתן. דכפרה לא מעכבה בהו אפילו היו זבים ומצורעים שהן מחוסרי כפרה דבתרומה ביאת שמשו¹ היא מעכבתו ולא כפרתו כדמפרש בגמ'.

עד סוף האשמורת הראשונה. שליש הלילה כדמפרש בגמ' ומשם ואילך [עבר זמן קריאת שמע דלא קרינא ביה בשכבך]² דר' אליעזר [סבירא ליה] בשכבך תחלת שכיבה ויש מקדים ויש מאחר עד שליש הלילה.

עד שיעלה עמוד השחר. דכל הלילה זמן שכיבה הוא, [ורבנן] נמי הכי סבירא להו אלא דמשום סייג אמרו עד חצות ור"ג לית ליה האי סייג אלא כל זמן שכיבה [קורא ק"ש].

[דף ב' ע"ב]

גמ'. [ת"ר] מאימתי מתחילין וכו' משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות. שהכל מוכן וממהרין [לסעוד].

משעה שהכהנים זכאין. רשאין.

ואעפ"י שאין ראיה לדבר.³ ושיהיה זה זמן המקרא. זכר לדבר. רמז יש בו. שנאמר ואנחנו וכו'. ומהני תרי קראי משמע דיום הוי מעלות השחר עד צאת הכוכבים ולילה מצאת הכוכבים עד עלות השחר.

1 מכאן עסה"ד קשה לקרות בכת"י. 2 התיבות המוסגרות שבכל דיבורים אלו הוספנו במקום שהכת"י מטושטש. 3 נדצ"ל: [שהיום כלה בצאת הכוכבים] ושיהיה וכו'. 4 תיבה א' מטושטשת. 5 בסר"ע השלם ח"א עמ' 380. 6 הובא ברשב"א [בדפו"ר, וחסר בשאר דפוסין], וכ"כ בהשגותיו על בעהמ"א. 7 ב' תיבות מטושטשות.

ספק קרא ק"ש ספק לא קרא צריך לחזור ולקרות
 נשמענא מן הדא הקורא קודם לכן לא יצא י"ח
 וקודם לכן לא ספק הוא ותימר צריך לקרות
 הדא אמרא [ספק קרא] ספק לא קרא צריך
 לקרות.

ואם תאמר וכיון דשלא בזמנה אנו קורין אותה
 היאך אנו קוראין אותה בברכותיה ולא חיישינן
 לברכה שאינה צריכה, ולמה אין נוהגין לקרות
 פרשה שעל מיטתו בברכות. וי"ל [דכיון
 דברכות]⁸ דרבנן נינהו לא איכפת לן אי אמרינן
 להו מקמי עונתה דדכוותא אמרינן לקמן⁹ הקורא
 מכאן ואילך, פירוש לאחר ג' שעות ביום שהוא
 זמן ק"ש של שחרית, לא הפסיד בברכות כאדם
 הקורא בתורה, וכיון דלאחר עונתה אמרינן
 לברכותיה בקריאתה שאינה למצות קריאה אלא
 כאדם הקורא בתורה, הכי גמי אי קודם עונתה
 איצטריכא מילתא לאקדומי קריאתה כקורא
 בתורה מברכי' עלה ברכותיה ותו לא צריכי
 לברוכינהו בעונתה כיון דמרבנן נינהו. כן כתבו
 קצת מחכמי פרובינציא ז"ל¹⁰ ואעפ"י שאין
 הנדון דומה לראיה¹¹ טוב הוא להעמיד המנהג.
 מיהו כיון דעיקר קריאתה אינה אלא אותה
 פרשה שהוא קורא על מיטתו וקימא לן¹² דבכל
 המצות כלן מברך עליהן עובר לעשייתן משמע
 שצריך לברך על ק"ש שעל מיטתו כשאר המצות
 כולן. וכן כתבו בתוספות שצריך לברך לקרוא
 את שמע וכן כתב הרשב"א ז"ל בשם רב
 עמרם¹³ והרב ר' יצחק בר אשר ז"ל.

ונראה לי שאין צריך שק"ש בלא ברכה נתקנה

וברכות שלפניה אינן ברכות ק"ש אלא בפני
 עצמן נתקנו¹⁴.

ומכל מקום במקום שאין שם חבר עיר יחיד
 המתפלל לעצמו [טוב לו להתאחר ולקרו¹⁵]
 בעונתה שהוא צאת הככבים.

ואני אומר שאם קרא אותה עם הצבור קודם
 עונתה ורוצה ליכנס לסעודה אחר שהגיע זמנה
 דקימא לן דמפסיקין לק"ש [ד]מדאורייתא ואע"ג
 דאיכא שהות בתר הכי כל שהתחיל אחר שהגיע
 הזמן, כדמוכח בפ"ק דשבת¹⁶ ופרק ערבי
 פסחים¹⁷ ופרק לולב הגזול¹⁸ וכמו שאכתוב
 לקמן בפרק תפלת השחר¹⁹ בס"ד, לפי זה אני
 אומר שחייב לקרות פרשה ראשונה קודם
 סעודה, ואם התחיל מפסיק וקורא אותה תוך
 סעודתו כאלו לא קראה כלל בבית הכנסת,
 דהיא קריאה לא מהניא כלל להקל מעליו שום
 דבר מחובת קריאה דאורייתא, וכבר כתב
 הרשב"א ז"ל פ"ק דשבת²⁰ בשם רבו שאם
 התחיל לאכול אחר צאת הככבים קודם קריאה
 כלל שמפסיק וקורא פרשה ראשונה וחוזר
 לסעודתו ואחר סעודתו קורא אותה בברכותיה.
 והאידנא דנהגין למפטר נפשין מברכותיה
 [שלא] בעונתה באותה קריאה של בית הכנסת
 לא צריך למידי אחרינא אלא למפסק ולמקרי
 פרשה ראשונה תוך סעודה דקריאה שלאחר צאת
 הככבים היא עיקר ומפסיקין לה אם התחיל
 לאכול אחר שמגיע עונתה, דהיינו צאת הככבים
 (וכו')²¹, וצריך לזהר מזה.

²² ור"ת ז"ל הקשה על זה אם כן למה אין אנו

8 כנ"ל. 9 י' ב'. 10 כ"כ ההשלמה ומאירי בסוגיא ורא"ה ושטמ"ק לקמן י"ג ב' (וכלבו סוס"י כ"ט בשם
 ההשלמה). וראה מה שתירץ הרשב"ץ בזה לקמן י"ד ב' (עמ' ס"ט) בקטע המתחיל והשתא. 11 ר' ברא"ה ובס'
 המנהגות להרא"ש מלוניל (ספרן של ראשונים צד 138) שדחו ראיה זו. 12 פסחים ז' ב'. 13 בסר"ע השלם
 ח"א צד 366. 14 וז"ל הרשב"ש סי' קע"ד: וא"א מורינו הרב ז"ל בשיטתו כ' בזה הרבה וגם בס' ארח חיים כ'
 כל הדעות ולא ראיתי בזה טעם נכון ומיהו א"א מורינו הרב ז"ל כ' כיון שעיקר קריאתה של ק"ש לא נתקן בה ברכה
 א"צ לברך על זו. ולי נראה שאין להזכרת מטבע זה (היינו אקבו"צ לקרוא את שמע) מציאות בגמרתנו ואף לפי
 הירושלמי אין למטבע זה מציאות לפי שהירושלמי לא דבר אלא עפ"י מנהג מקצת מקומות ומה שאינו מעיקר דינא
 ולא מנהגא דכלהו ישראל איך יתקנו עליו מטבע וכו'. 15 המוסגר נוסף ע"פ ס' המכתם. 16 ט' ב'. 17 פסחים
 ק' א'. 18 סוכה ל"ח א'. 19 כ"ח ב'. שם האריך בביאור סוגיא דפ"ק דשבת. 20 ט' ב' סד"ה ולענין, אך
 שם לא כ' פרשה ראשונה אלא פסוק ראשון וכשי' הרשב"א שרק זה מה"ת, וכ"כ הרשב"ץ עצמו לקמן בספרנו עמ'
 נ"ז. 21 זה לשון הרשב"ש בתשובה סי' תל"ח: א"א הרשב"ץ ז"ל כתב בפ"י הלכות ברכות שחייב שאם אחר
 צאה"כ רוצה לסעוד והוא קראה קודם צאה"כ שצריך לקרוא שנית קודם סעודתו, שכל דבר שהוא מה"ת והגיע זמנו
 קודם מלאכתו או קודם סעודתו צריך לקיים מצותו ואח"כ יעשה מלאכתו או יכנס לסעודתו בפ"ק דשבת ובמס'
 סוכה, עכ"ל. ועיי' בנו"כ השו"ע סי' רל"ה. 22 קטע זה ושל אחרייו לקוחים מהרשב"א.

[1234567]

קוראין על מטתנו אלא פרשה ראשונה. ועוד למה אין אנו קוראין אותה בברכותיה. ועוד דאם כן מנהג שלנו כר' יהושע בן לוי דאמר²³ תפלות באמצע תקנום ואנן קימא לן כר' יוחנן דאמר צריך לסמוך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית. ולפיכך פירש הוא ז"ל דק"ש של בית הכנסת עיקר אלא דאנן כר' יהודה עבדינן דאמר²⁴ תפלת המנחה עד פלג המנחה, דאלמא משם ואילך הוי [לילה], והוא שעה ורביע קודם צאת הכוכבים, ואמרינן בגמ' מאן דעבד כר' יהודה עבד, ורב נמי צלי של שבת בערב שבת כר' יהודה, כדאייתא בפ' תפלת השחר²⁵. ואע"ג דעבדי' כר' יהודה בק"ש ובתפלת המנחה כרבנן דמצלי לה בתר פלג המנחה, ודמיא לשדרה ולגלגולת דתרי קולי דסתרן אהדי וקרינן ליה רשע פ' אלו טרפות²⁶. וי"ל דלגבי תפלה הקלו. ומה שאמרו בירושלמי שאין קורין אותה אלא כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, מנהג אחר היה להם, שהם היו רגילין לקרוא ק"ש שלא בברכותיה קודם לכל תפלה שאינה סמוכה לברכות, כמו שאנו נוהגין באשרי.

והר"ז הלוי ז"ל הביא בס' המאור כעין ראייה לזה מדגרסינן בירושלמי בפ' זה²⁷ ר' יוסא ור' אחא נפקין לתעניתא, אתא צבורא בעון מקרא את שמע בתר תלת שעין, בעא ר' אחא ממיחיא בידון, א"ל ר' יוסא והלא קראו בעונתה כלום אין קוראין אותה אלא כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, א"ל מפני ההדיוטות שלא יאמרו בעונתה הם קוראין אותה. ונראה מזה שמכאן יש ראייה שבשאר תפלות קורין אותה כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה כדברי ר"ת ז"ל.

אבל ראייה גמורה יש למנהגינו משם כדברי הראשונים ז"ל דק"ש של ערבית שהיו קורין קודם לעונתה לא כעין קריאה של מנחה היתה בלא ברכות כלל, אלא בברכות היו קורין אותה ושוב לא היו קורין הברכות כמנהגינו עכשיו, והכי מוכח התם דהכי גרסינן בירושלמי²⁸ תני הקורא קודם לכן לא יצא י"ח, והקשו על זה

א"כ למה קוראין אותה בבית הכנסת. ויש לנו לומר בזה שני דברים, חדא דעל כרחין שעל תפלת ערבית הקשו כן, שאם על קריאת תפלת מנחה הקשו כן היאך תעלה על דעתך שאותה קריאה תהיה לפיטור ק"ש בעונתה, מי איכא מאן דאמר דקודם תפלת מנחה יהיה זמן שכיבה ושאותה קריאה היא לקריאת מצות שמע, אלא ודאי על קריאה של קודם תפלת ערבית הקשו למה קורין אותה בבית הכנסת, ויש הוכחה למנהגינו שתפלת ערבית היו מתפללין מבעוד יום ואח"כ ק"ש בעונתה, כיון שתרצו שאותה קריאה אינה אלא לעמוד בתפלה מתוך ד"ת. וכן נמי יש לומר שבברכותיה היו קורין אותה, שאם לא היו קורין אותה בברכותיה לא הוה להו לאקשוויי הכי, דמשמע דלא קשיא להו בההוא מנהגא אלא קריאה קודם לעונתה [ואי] בלא ברכות היו קורין אותה אלומי הוה להו לאלומי לקושתיהו אמאי אינן קורין הברכות, כיון שהיו סבורין שכדי לצאת י"ח קריאה בעונתה היו קורין אותה, והא תנן²⁹ בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה, אלא ודאי שבברכותיה היו קורין אותה. ממילא אית לן למימר דבעונתה לא היו קורין הברכות, דאם כן הוה להו ברכות שאינן צריכות או ראשונות או אחרונות. ועל זה השיבו אמר ר' יוסא אין קורין אותה בבית הכנסת אלא לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. כלומר וההיא קריאה דעל המטה לשם חובה קורין ותו לא צריך מידי, והא לא אצטריך תלמודא לפרושי דדבר ידוע הוא שעל מטתו חייב אדם לקרותה כדלקמן במכילתין³⁰, כנ"ל.

³¹ ומה שכתב ר"ת ז"ל דאנן כר' יהודה עבדינן, יש עליו קושיא חזקה מבריתא דגמ' דמשמע התם דרבי יהודה סבירא ליה דלא קרינן ק"ש אלא בלילה. ובתוספות דחקו עצמן בתירוצן קושיא זו, אבל עדיין אינו נראה כלל. דלא תלי ענין ק"ש בתפלה, דתפלה של מנחה בעינן שתהא בשעה שהיה קרב תמיד של בין הערבים,

23 לקמן ד' ב'. 24 לקמן כ"ו א'. 25 כ"ז א'. 26 חולין מ"ג סע"ב. 27 ה"ה. 28 רה"א. 29 לקמן י"א א'. 30 עיין מגן אבות להמאירי ענין י"א שהאריך בזה. 31 מכאן ואילך עד סוף דברי הירושלמי לקוח מהרשב"א.

ולר' יהודה לא היה קרב אלא [עד] פלג המנחה
 שהוא שעה ורביע קודם צאת הכוכבים, וזמן
 ק"ש של ערבית בשעת שכיבה, ואי אפשר
 שיסבור ר' יהודה דזמן שכיבה יהיה בפלג
 המנחה שעדיין השמש זורחת על הארץ.

ולפי מה שהקשה ר"ת ז"ל מדקימא לן כר' יוחנן
 דאמר שצריך לסמוך ק"ש לתפלה, אין הכי נמי
 מדינא הוי הכי כשמתפלל שלא בבית הכנסת,
 אי נמי כשהגיע זמן ק"ש של ערבית [קודם]
 שיתפלל תפלת הערב, הא לאו הכי מתפלל עם
 הצבור משום דתפלת הרבים עדיפא מסמיכת
 גאולה לתפלה, שהרי תפלת ערבית אינה חובה
 אלא רשות. ומה שאין אנו קוראין על מטתנו
 אלא פרק ראשון, היינו מפני שהוא של תורה
 אבל שאר פרקים וכן ברכות שהם של דבריהם
 כיון שקראום בבית הכנסת לא חייבום עוד
 לקרות.

ונשאל מרבינו הא"י גאון ז"ל לענין צבור
 שמתפללין תפלת ערבית וקורין שמע קודם צאת
 הכוכבים ולא מצי איניש לעכו"בנהו, איזהו עדיף,
 לצלויי בהדיהו ולשבוק ק"ש עד צאת הכוכבים
 או צלויי ביחיד במסמך גאולה לתפלה. והשיב
 דבארץ ישראל עושין כן, מתפללין של ערבית
 ואח"כ קורין בזמן ק"ש ולא איכפת להו למסמך
 גאולה בתפלה של ערבית וחזינא דק"ש עדיף
 טפי בעונתה ממסמך גאולה לתפלה היכא דלא
 אפשר לצלויי, ואי צלי ראשונה דבהדי צבור
 רשות ושניה חובה שפיר דמי, ע"כ הגאון ז"ל.

ויש דרכים אחרים להעמיד מנהגינו ובמה

שכתבתי יש די ובאותן דרכים יש הרבה
 גמגומין. ועוד אכתוב מזה בפ' היה קורא³².

³³ירושלמי³⁴. כמה כוכבים יוצאין והוה לילה,
 ר' מנחם בשם ר' בא בר פפא ככב אחד ודאי
 יום שנים ספק שלשה לילה [ודאי]³⁵, שנים ספק
 והכתיב עד צאת הכוכבים שנים ומצאת הכוכבים
 ואילך הוי לילה, אלא מיעוט כוכבים שנים
 קדמא לא מתחשבי. ונראה לי דה"פ [שאם]³⁶
 היה אפשר לצמצם ולומר ששני הכוכבים נראו
 כאחת ודאי [הוי לילה ד] מיעוט כוכבים שנים
 [אבל כיון דא"א] לצמצם יש לומר שיצאו בזה
 אחר זה וכיון שביציאת הראשון היה ודאי יום
 מ[פני שיצא השני ל"ה לילה א] לא משום הכי
 הוי ספק ולא ודאי יום וגם לא ודאי לילה וכו'.

וגרסינן תו התם הדא דתימא באילין דלא
 אורחיהון דמתחמיין ביממא אבל באילין
 דאורחיהון למתחמיין ביממא לא משערין בהו.
 אמר ר' יוסא אמר...³⁷ ובלבד דיתחמיין תלת
 כוכבים בדמן³⁸ הדא כוכבתא, כלומר סמוכין זה
 לזה.

ותו גרסינן התם ר' חנינא חבריהון דרבנין בעי
 כמה דתימר בערבית נראו ג' כוכבים אעפ"י
 שהחמה נתונה באמצע הרקיע לילה הוא, פירוש
 [אעפ"י]³⁹ שעדיין יש אור גדול, וימר אף
 בשחרית כן, פי' ויהא קרוי לילה כל זמן שיש
 ג' כוכבים נראין אעפ"י שכבר השחר עלה. אמר
 ר' אבא כתיב⁴⁰ השמש יצא על הארץ ולוט בא
 צוערה וכתיב⁴¹ ובא השמש וטהר, מקיש יציאתו
 לביאתו מה ביאתו משיתכסה מן הבריות אף
 יציאתו לכשיתודע (מן) [על] הבריות. פי'

32 י"ד ב' מהקטע המתחיל ונראה לי ואילך (עמ' ס"ט-ע"א). 33 מכאן עד סד"ה ותו הובא בס' בהר יראה עמ' קפ"ז בשינויי לשון. 34 ה"א, והובא כאן כגירסת הרשב"א בדף ג'. ודע שנחסרו ברשב"א כמה שורות בגלל טעות הדומות וכצ"ל: שנים ספק ושלשה לילה [שנים ספק והכתיב עד צאת הכוכבים שנים ומצאה"כ ואילך הוי לילה] אלא מיעוט כוכבים וכו' נמצאת אומר שאין היום והלילה שוין [ותני בא' בתקופת ניסן ובא' בתקופת תשרי היום והלילה שוין] אר"ח גילפיניה מדרך וכו'. וכו' ברשב"א בכת"י. 35 תיבה לא ברורה בכת"י. 36 הכת"י מטושטש מאד בקטע זה, והמוסגר כאן ולקמן הוספתי מסברא לפי גודל המחיקות. בעצם הפירוש לא מצאתי חבר להרשב"ץ. 37 תיבה מחוקה בכת"י. ברשב"א כתוב: א"ר יוסא ב"ר בון ובלבד וכו'. 38 ב' גירסאות יש כאן בירושלמי: א' גירסת הרשב"א: בר מן הדא כוכבתא, ופירושה המפרשי' שצ"ל ג' כוכבים מלבד הדא כוכבתא. ב' ג' הרמב"ן בתוה"א שער אבלות ישנה (בד' ורשא דס"ו ע"ב): כד מן חדא כוכבתא, ופי' הרמב"ן "כלומר רצופין במקום אחד". וקרוב לזה גרס הר"ן בפ' יוה"כ פ' ובספ"ב דשבת, וכ"מ מהריטב"א בר"ה ט' א' ושאר ראשונים שהובאו בס' אהצו"י. וכיון שהרשב"ץ מפרש כהרמב"ן וסיעתו עכצ"ל שגרס כמותו וט"ס בכת"י וצ"ל כדמן. 39 הוספתי מסברא. 40 בראשית י"ט כ"ג. 41 ויקרא כ"ב ז'.